

szakadékokat. Tudjuk, mennyi a lézengő, "kulcsos" gyerek és mennyi az agyonterhelt szülő, aki talán nem akar, de talán nem is képes – mert nem jut hozzá: elfoglalja és kimeríti a megélhetésért való küzdelem, vagy: mert ővele sem foglalkoztak, s a hogyan nem volt hol és kitől megtanulnia –, nem tud gyermekével foglalkozni. Ezért tűnik a fiatal kultúrközpont eddigi tevékenysége egyik legjelentősebb állomásának a játszóház beindítása. Első alkalommal – októberben – kilenc gyerek jött el. De a csekély létszám szemernyi sem szegte kedvét a megjelenteknek: nagy örömmel feledtek bele a gyurmázásba, az őszi évad kínálta gesztenyebáb-készítésbe; utána három előadóművész szórakoztatta őket nagy szeretettel és hozzáértéssel, énekre tanítva, a játékba való bekapcsolódásra inspirálva a kisszámú, ám lelkes csapatot. (De jó, hogy vannak előadóművészek, akik kilenc gyereknek is örömmel és színvonalasan játszanak!) Úgy látszik, az első játszóháznak jó híre kelt, mert a novemberin immár mintegy harmincan voltak a legkülönbözőbb korosztályokból: 2–3 évestől a 10–12 évesig. Nem könnyű ennyire vegyes társaságnak olyan programot kínálni, amelyben mindenki talál kedvére valót. Úgy tűnik, ezúttal sikerült.

Ki-ki kedve szerint választhatott a manuális tevékenységek közül: az egyik asztalnál rajzoltak, színezték a legkisebbek, a másikon dísz tárgyak, "ékszerek" készültek színes papírból, a harmadikon mozgatható kezű-lábú mikulások születtek. Néhány szülő az előcsarnokból, az ajtóból ügyelte elmerülten ténykedő, ragasztós mancsú csemetéjét, egyik-másik maga is beült közéjük. Egy-két anyuka az aprók táncházába is beállt, segítségül nemcsak saját, odaadón tapsoló-csapásoló, remekül lépkedő csöppségének, hanem a táncház (és az egész játszóház) önkéntes animátorainak: a vasárnap délelőttjüket önzetlen lelkesedésből itt-töltő négy "hajlikázós" kislánynak.

És volt még közös népdaltanulás, s ismét közös tánc, míg a korgó gyomor meg a családi megegyezés haza nem szólította a közönséget. A házigazdák egy órakeret vettek véget a zenének. Reméljük, ismét híre megy a jó mulatságnak, s legközelebb még többen eljönnek.

S azt is reméljük, hogy a kerületi önkormányzat áldásával és segítségével működő Rákoskerti Művelődési Háznak egyszer majd lesz pénze több ollóra, több készlet színes ceruzára, s gyöngyöt sem fogja mindig darabkára vagdosott színes műanyag szívszál meg parafadugó-karika helyettesíteni. S egyszer majd talán telik élő zenére: egy-két hangszeres közreműködőre is.

Amit a rákoskerti vasárnapi játszóház legfőbb tanulságának érzünk, azt alig merjük hangosan kimondani: – pssst, nehogy meghallják a pénzeket osztogató illetékesek! – tehát csöndben és zárójelben: nagyon kevés pénzből is lehet kultúrát és örömet varázsolni! Tessék megpróbálni!

ELŐD NÓRA

A libapásztorlány játéka

Részlet az 1943-ban megjelent "A szegény asszony élete" című
immár klasszikussá lett néprajzi műből

A kis libapásztor eleinte nyolc óráig alszik. Pedig a liba, még ha sárga is, mihelyt kezd virradni, csípi, marja egymást; vagy füvet kell vinni neki, vagy kiereszteni. Nemcsak azért nem keltik fel hamarabb, mert kedveznek neki, hanem mert tavasszal még jókor reggel hidegharmatos a fű, harmatban pedig nem legel a liba, csak megy örökö-

sen és *jugat*, aztán meg a pásztor is lucskos lenne a fűben, a térdigérő növényzetben. Csak mikor a nap felszártja a harmatot, akkor hajt ki. Kezdetben ugyan csak az eresz alól vigyáz a libákra, mert tavasszal a tanya körüli gyepon legel, mondhatni a tanya előtt, mivel ott a leggyöngébb a fű, távolabb öregebb, amit már lehet kaszálni. Nem szabad az egész gyeplet összepocskoltatni a libával, hanem csak ott, ahol kimutatták neki, hogy ez a te paskumod, eddig szabad legelteteni. Ahol kevés a gyepe és legeli azt a kicsit is, kihajtja az útra, árokpartra. A kis liba hívó szavára: *papatyi, papatyi, papatyikám!* Akkor mondják, ha enni hívják a libákat, de olyankor is, ha kárba megy. Ugyanis hiába kiabál rá a lány, hogy *jajaj te!* rá se hederít a liba, de ha papatyzik, mindjárt visszazalad a búzából, azt hiszi, hogy enni kap.

A gyepe közelségéből következik, hogy sok helyen felhasználják a kislányt a háztartásban, felsöpri a ház elejét, az eperfa alját, a kazal tövében kikötött kotlóalja csirkét, megeteti, itatja, ha oda süt a nap, távolabb a hűvösre teszi cövekestől együtt.

Ahogy az idő halad, nőnek a libák, a kis lány is korábban kel és hamarabb ereszti ki őket. A gyepon még nem igen hajkurássza, mivel szem előtt van a liba. De ahol félhold nagyságú *palásztánként* (szakaszonként) legeltette, elég volt azt körül szaladgálni. Leginkább arra vigyáz, hogy a zöld búzába, árpába ne menjen. Ugyanis május utolján, pünkösdre kihányja a búza a fejét és a liba megérzi, mikor van zöld szem a kalászban. Minduntalan azt hallja a gazdájától, csak a búzába ne ereszd! Vigyáz hát rá nagyon, hogy baj ne legyen. Azonban, míg a parancsot végrehajtotta, vagyis míg a kúton járt, a csirkének adott, a liba a búzába ment. Zavarja az asszonya: eredj mán, elmönt a liba! Tudni kell, hogy míg sárga a liba, kárt nem tesz, mert csak az alsó sását csípi a búzának, de 5-6 hetes korától, mikor kezd fehéredni, nagy kárt tud véghez vinni, mert a tetején a gyengéjét keresi, meg a kalászat, a fejét. A vén lúd csalja őket, mert az úgy beszél hozzájuk, mint a nevelő a gyerekekhez: *gyertek fiaim egy helyre!* Mikor odaérnek már azt mondja: *ki mit kaphat!* Mivel a liba gyenge állat, ostort nem használhat a pásztor, hanem vesszőre, gallyra kötött ronggyal, vagy seprűvel tereli. Nem kis feladat a lábón álló gabonát megvédeni, melyben a liba nagy kárt tud tenni. Többet letapos, mint megeszik. Olyan álnok, hogy hiába hajtja el a kislány a csapat egyik részét, a másik része visszazalad. Pedig nagyon fél a liba addig, míg hajtja a pásztor, de ha alkalom nyílik, megkísérli a szökést. Valósággal lesik a libapásztort és ha elfordul, vagy valamivel el van foglaltva, mintha összebeszéltek volna, egyenként, libasorban megszöknek a búzához, ha csak egy mód van rá. Kibosszantják a pásztort annyira, hogy az ide-oda szaladgálásban kifárad, tehetetlenül áll és sírva mondja, űtet libapásztornak fogadták meg és mást is bíznak rá, addig elmegy a liba. Kiabál utánuk ijesztgetve: *jajaj te!* Valaki azután segít neki kihajtani. A búzafejet a liba egy pillanat alatt lenyeli. Még nyomja a nyakát összefele, már a másik a szájában van, annyira telhetetlen. Sarkára álljon, aki megőrzi. A lány nagy haraggal kiabálva hajtja kifelé, a liba mégis visszanyúl a nyakával, pedig ott van mellette. Ezért haragszik annyira a gazda a libára s ilyenkor a gazdasszonyt pocskolja, a gazdasszony meg a libapásztort búbolja.

Ha megfelelő legelője van a libának, egy óra alatt jól lakik, görbe a nyaka, vagyis jobbfelől hurrkás. Ekkor a vén lúd azt hajtja *ge, ge, ge*, ami azt jelenti, hogy menjünk inni. A pásztor elhajtja a kútnál lévő nagy gödörhöz. Ez a gödör majd mindenütt a tanya építésekor keletkezett, innen verték a vályogot, ide folyik a víz a vályúból és az esővíz is ide szalad össze. Ha ittak, leülnek a gödör szélén. Bóbiskolnak is, de csak hamar hívja őket legelni a vén lúd. Kétszer-háromszor is megisméltődik az itatás délig.

Délre behajt a libapásztor. Berekeszti az ólba a libákat. Ha piszkos a helyük, kitakarítja. A ganéját és a szalmát, melyben a libák háltak, talyicskára rakja és kiviszi a dűvára. Azután enni ad nekik. Délben ugyanis ajánlatos a libának eleséget adni 6 hetes koráig, mert ha nem kap, nem fejlődik, hamar *estét csinál* (lehungya szemét örökre).

Ha nincs kész az étel, segít a konyhán: tűzrevalót visz be, meg vizet; zöldséget, hagymát, gyökeret tisztít. Legtöbbször azonban úgy van, hogy mire behajt, akkorára kész az étel. Lehet enni. Az ő tányérjában – egy csirbe-csorba cseréptányérban – kimerve a leves, amihez kap egy darab kenyeret. Az eresz alatt a kis széken, vagy a pítvar küszöbén ülve fogyasztja el jóízűen hegyesfejű fakanállal, ami elveszi az étel forróságát. A 70-es években még fatányérból ettek. Aki dologszerető, kivált a 8–10 éves, segít mosogatni vagy törülgetni, esetleg a konyhát felsöpri. De nyugodtan nem végezheti, mert a libák annyira gágároznak. A gazdasszony is sietteti: eredj mán, eresz a libákat kifele!

Kihajt. Őrzés közben, amikor a libák jóllaktak és leülnek, a libapásztor is leül és azal szórakozik, hogy papsajtall játszik, vagy dalol. Legnagyobb élvezete, ha kóróra kötött rongyból babát vagy *cucorkát* csinálhat. Nem mindenütt engedik meg neki. Ő rá még éppen úgy kell vigyázni, mint a libára, mert a melegben eljátsza magát, elalszik. Ilyen esetben pedig kárt tesz a liba, amiért eleinte megdorgálják, később kikap. De ha nem alszik is el, játékát minduntalan megzavarja a liba, játszás közben azon veszi magát észre, hogy libái a búzában vannak. Utánna. Kikergeti. Alig fog játszásba, újra eltűnt a liba nagy része. Bosszankodva siet utánuk. Megtörténik, hogy hajkurászás közben a rongyosor nyelének vége a liba fejét éri, megszedül, hencsereg, majd felugrik és jujgatva megy tovább. Megijed a kis lány a felforduló liba láttára, végig szalad a hideg a gerincén, de mikor tovább fut, megkönnyebbül, nincs baj. Néha úgy kihozzák a türelemből, hogy elüti a liba lábát: sánta marad. Ilyenkor fél, hogy megverik. Az is előfordul, hogy mérgében akkorát üt a liba fejére, hogy megdöglik. Megfizetteti vele a gazda. Tavasszal még lábbeliben van a libapásztor, feje bekötve, nyakbavaló kendő, vagy újabban felöltő van rajta, hogy meg ne fázzon, beteg ne legyen. De ha jó, meleg idő jár, mezítláb van mindig és egy szál ruhában, mely többnyire piros színű, úgyszintén a fejkendő is.

Ahogy a liba nő, erősödik, mindig több baj van vele. Eljön a nyár is, learatnak. Ilyenkor a meleg miatt már hajnalban, napfeljött előtt kieresztik a libát. Hajnalban kell felkelni a libapásztornak is. Szájából mosdik, azután megfésülködik. Sokszor nincs idő arra, hogy fésülködjön, elvégzi, amikor ráér. Kihajtja a libát a búza, árpa helyére, a tarlóra. Itt még jobban próbára teszi a libapásztor ügyességét, mert neki megy a vontatónak, keresztnek és kihúzza belőle a fejeket. Kivált ha nincs eső és kopár a tarló, akkor nagyon éhes a liba, megy mindennek, még a kukoricának, veteménynek, zöldségnek is. Kedvezőbb időben, a tarlón elmaradt kalászon kívül eszi még a folyondárt, sátánfüvet, acatot, tippancsot, vadrepvét, tarlóvirágot, csorbókát és a muhart is. Az ügyesebb pásztor még a fiatal kukoricába is behajtja, de nem engedi szabadjára, hanem utána menve hajtja mindig, hogy le ne csíphessék a fiatal hajtást. Így is annyi muhart, füvet szedegetnek a libák, hogy mire a pásztor kihajtja a kukoricásból olyan a nyakuk, hogy az csoda.

Fölöstökre behajt. A nap állásáról tájékozza az időt. A libákat bezárja a libaóla és árpát ad nekik. Sokszor csak ilyenkor ér rá megfésülködni. Reggelire szalonnát, kenyeret eszik, vagy tejet, turót. Néha a kanász dolgát is végeznie kell: malacot, pulykát etetni, itatni. A kanász azonban csak ritkán segít a libapásztornak, mert ő tőle elszalad a liba, nem tud vele bánni. Ezért a libapásztor sokat perpatvarkodik a kiskanással, néha meg is ostorozzák egymást. Mindig van panaszolnivalójuk a nénike előtt.

Fölöstök után ismét kihajt, de előbb a gödörhöz tereli a libát itatás céljából. A tarlón a libapásztorok bocskorban jártak, akinek nem telt bocskorra, kiszurkálta, kihasogatta lábát a tarló. A bocskort a lány apja csinálta csizmaszárból hegyes orrúra, szélébe piros szattyánt húzott.

A nagy meleget nem bírja a liba, vízhiány miatt betegséget kap, s ezért hűvös helyre hajtják. Dél előtt legalább kétszer meg kell itatni, de a meleg nagysága szerint nap-

közben ötször, sőt tízszer is. Ha megfeledkezne a lány az itatásról, a liba magától is beszalad, valahányszor szüksége van rá. Nem nagyon örül ennek a kis pásztor, mert a gazda megharagszik érte s ritkán történik meg, hogy nem verik meg. Ha a tarlón messze hajtotta, vitt ki széles szájú kantában vizet, a hóna alatt meg fűzfaderékből vésett kis vályút és ott kint itatta meg a libákat.

Ilyenkor nyáron, mikor leghosszabb a nap és messze van a tanyától a pásztor, szórakozása is többféle, mint tavasszal, kivált ha másodmagával őrzi a libákat. Ezelőtt meg mikor a libapásztorok öten-hatan összehajtottak a határmegyénél vagy a szomszéd földjére (mert akkor még nem volt baj, mint most) jóízűen játszottak, kedvükre szórakoztak.

Ha nem volt játszócimbor, maga-magával játszott. A földön babrált felnőtteknek érthetetlen semmisséget, neki mégis élvezetes játékot. A föld porát tenyerével rakta ide-oda, elkerített vele helyeket, mintha kert vagy ház volna, virágos és virágtalan növényeket ültetett, azaz szurkált bele, vagy dirib-darab cserepet rakott bele, mintha igazi házban, igazi bútor, igazi edény lenne. Az ilyen kis lánynál természetes az is, hogy a porba pisál, sarat gyűr belőle és különböző alakú edényeket formál naív módon, kedves ügyetlenséggel. Eső után szívós agyagos földből pogácsát csinál. Érdekes, hogy sárral való játszás alkalmával koporsót is csinálnak és a temetést végigjátsszák. A koporsó aljában a halottat egy koródarab jelképezi, melynek haja farostokból vagy kukorica selyméből van. A koporsó fedele apró pettyekkel díszített, mint ahogy az igazi koporsóra is szegekkel verik rá a nevet, meg díszítést. Bicskával, vagy vaskóval sírt ásnak és éneklést, meg siratást jellemzően utánozva, bánatot színlelve eltemetik a halottat éppen úgy, mint a felnőttektől látták. Néha egész temetőt csinálnak úgy hogy a sírdombokat egymásmellé sorjában helyezik. Azzal is elszórakozik, hogy szemléli a fűszál növését, hallgatja fűj verését. Cigányparéjt húz a porban gereblye gyanánt és élvezzi a nyert síma felületet. Nyár elején a kikirics bűgáját fuvogatja, el tudja-e egy fűvásra fúni. Szarkalábat, pipacsot, búzavirágot és másféle mezei virágot szed és köt bokrétába. Koszorút is köt belőle, amit a fejére tesz. A földimogyoró piros virágát hajába is tűzi, meg a papsajt leveléből és a széksalyátából készített koszorúba is. A papsajtot megeszti. A gyermekláncfű szárából gyűrűt és láncot csinál. Egymástól tanulják, hogy a csattogókóró kék virágát, a piros tyúkszemet, a mérges bolondítót nem szabad leszedni, mert azoktól kicsattog a lába, tyúkszem nő a kezén, az eszét veszti, aki hozzá nyúl. Nagy melegben a kukoricatáblához húzódik a hűvösre, ott a kukoricaközötti töklevel szárából dudát alakít és azt fújja, levelestől együtt napernyőnek használja. Földből katlant váj ki, papírból edényt készít, melyben por helyettesíti az ételt s azt főzi délre; még faszilánkokat, vessződarabokat is rak a katlan alá. Napórát is szoktak csinálni. Ledugtak egy vesszőt a földbe és a vessző árnyékáról tájékozták az időt. Az árnyék reggel mikor a lány a libákat kihajtotta, hosszú volt és a Tisza fele mutatott, este fele pedig ellenkező irányban nyúlt meg. Délben majdnem a vessző tövében volt. Ha már kigyónt minden játékból, magához hívta a libákat: *birikém, birikém, birikém*. A libák szaladtak hozzá, körülvették, csőrükkel is érintették, úgy hízelegtek, szeretgették. Talán első helyen kellett volna említeni a dalolást, amit minden kislány szeret, némelyiknek egész nap be nem áll a szája. Azt élvezzi a legjobban, mikor fú a szél és viszi a hangját. De ha éhes a pásztor, eltáncol az esze a játéktól, vágyik az étel után. A tiszamenti tanyákon szedret, mogyorót, sulymot szedett a Tisza parton, mikor lehajtotta a libákat.

Ahol két libapásztor volt, két küre ment a játék. Elrekesztették csutkaszárral egymás játszóhelyét, mintha külön szoba volna. Babáztak. Rongyból csináltak babát, kontya is volt, száját, szemét korommal festették ki. Csináltak sárból libákat, csirkéket, kis tányérokat. Ha megszáradtak, lopott mésszel bemészelték. Csapatba állították a libákat, a babát is oda állították hátul, mintha hajtáná, őrzné. Ha az egyik lány lusta volt és el-

aludt, az elvnebb ellopta tőle sárlibáit. Társa megsiratta az eltűnt játéklibát, mikor felébredt.

Mikor pedig kint a tarló végén többen is összejöttek, nagy volt az élénkség, a kedv. Daloltak, táncoltak. Varták a babaruhákat. Labdáztak is *szőrlabdával*, amit a gazdasszony csinált tavasszal, mikor a tőhén, ló hánya a szőrért. Meleg vízzel öntik le a szőrt, hogy összeálljon. Ahol nem engedik a labdázást, annál inkább vágyik rá a lány és titokban csinálja. Legáltalánosabb szórakozásuk a természeti képekben való gyönyörködés, akár maguk vannak, akár többen. Hanyatt fekvé a földön nézik az eget, az ég kékségét, szédülést, lebegést érznek s egy más világot sejtnek. Azután a szemük elé kerülő felleget bámulják, miként változik, alakul. Egyszer bárány alakú, majd ülő, fekvő kutyához hasonló. A nyugaton látható sötét, fekete fellegben vén boszorkány van, délről jövő tiszta fehérben meg angyal, ha összeér a felleg vihar lesz. Tanítja egyik lány a másikat s ha beteljesedik, egész életre szóló élmény, hit válik belőle. Látnak babafelleget, vízfolyásokat, jégfelleget, mely utóbbi porszínű, fehér, de ez már arra is figyelmezteti őket, hogy igyekezzenek a tanya felé. A délibábot is szeretik nézni mely délelőtt 10 óra tájban kezdődik, olyan, mintha víz folyna. Délben két óra tájban, mikor legmelegebb van, csakúgy futkározik, nyargal és lilaszínt játszik. Abban az irányban látható, ahol tanya nincs. Felséges látvány a kis lányoknak a szivárvány, amit *nemzetiszínűnek* mondanak, pedig hét színt olvasnak meg rajta. A szivárvány megjelenése az égen azt jelenti, hogy nem lesz több eső. Tanítót, illetve iskolát is gyakran játszottak. Ezelőtt sok szegény kis lány a jószág mellett tanult meg írni, olvasni, számolni, mert félévig jártak iskolába, némelyik addig se. Pálcával porba irogatták a betűket, számokat. A liba mellett énekelték a zsoltórokat, meg azokat a szép régi nótákat. A tarlón tanulták meg azt is: *Előttem van észak, Hátam megett van dél, Balra napnyészet. Jobbra a nap felkél.*

A játék végén jutott eszükbe legtöbbször: "jaj istenöm, merre vannak a libák?" Elfelejtkeznek róla s mire rá gondolnak, már megvan a kár. Kivált ha maga van a kis lány és a földön fekvé játszik a fellegekkel, könnyen elalszik, nemcsak a meleg miatt, hanem mert nyáron reggel négy óraker már ki kell hajtani a nagy libákat. Ezért tiltja sok gazda a játékot.

KISS LAJOS

Comenius emlékére

Megemlékezések a 400. évfordulón

A Joan Amos Comenius (1592–1670) születésének közelgő 400. évfordulójával kapcsolatos megemlékezés-sorozatról tartottak sajtótájékoztatót a közelmúltban a Cseh és Szlovák Kultúra és Tudomány Házában. A csehszlovákiai központi rendezvények nemzetközi konferenciák, kiállítások mellett, Comenius életének magyarországi vonatkozása folytán (a sárospataki iskola megteremtése) Magyarország külön ünnepségsorozattal emlékezik a jeles tudósra, a Magyar Comenius Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Comenius Tanítóképző Főiskola és Sárospatak város szervezésében.

Ennek keretében Sárospatakon, 1992 szeptember 21–23. között *tudományos emlékülést* rendeznek jeles külföldi és magyar kutatók részvételével "Comenius és Ma-